

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/9 (4) – 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy

maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна</i> ЖЕНЩИНЫ ТАТАРКИ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ТУРКЕСТАНА	13-19
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИ МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА	20-25
<i>Saidaxmatov Sharifbek Toshpo'latovich</i> SURXONDARYO VA QASHQADARYO VILOYATLARIDA DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR, AHOLI BANDLIGI VA MIGRATSIYA JARAYONLARI	26-32
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> XX ASRNING UCHINCHI CHORAGIDAGI IQTISODIY, IJTIMOIIY O'ZGARISHLAR VA ULARNING DEMOGRAFIK JARAYONLARGA TA'SIRI	33-37
<i>Саидбобоева Гулзора Нематжоновна</i> ЎРТА ОСИЁ ЭНЕРГЕТИКАЛАРИНИНГ I СЪЕЗДИ ХУСУСИДА	38-43
<i>Muminov Orifxuja</i> QIZILQUMNING LANDSHAFTI VA TARIXIY GEOLOGIYASI	44-49
<i>Avalova Gulshod Murodullayevna</i> HOJI BEKTOSH VALI – MUTASAVVUF FAYLASUF. HOJI BEKTOSH VALI MAJMUASI: TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	50-55
<i>Айтмуратова Жанылсын Жалгасовна, Жамалов Нурлан Юсупович</i> БУЮК АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ	56-61
<i>Qurbonova Marg'uba</i> TIL SOHASIDAGI O'ZBEKISTON HUKUMATI SIYOSATI, O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI NUFUZINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	62-68
<i>Shoto'rayeva Sitora Xudoyberdi qizi</i> BUXORO XONLIGIDA TOJIDDIN HASANXOJANING TUTGAN O'RNI VA IJTIMOIIY FAOLIYATI	69-72
<i>Убайдуллаева Моҳисадаф Суннатилла қизи</i> ҚЎҒИРЧОҚ ЎЙИН ЭНГ ҚАДИМГИ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС СИФАТИДА	73-76
<i>Xoliqulov Rustam Sharipovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH SOHASIDAGI AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA-TADBIRLAR	77-82
<i>Fayziyev Farrux Uktamovich</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLAR O'RTASIDA O'TKAZILADIGAN XALQARO SPORT MUSOBAQALARINING RIVOJLANISH TARIXI	83-90
<i>Азаматова Гулмира Байирбековна</i> МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ Қўллаб-қувватлашнинг АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	91-96

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Abduvohidov Behzod</i> ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI O'RNI	97-107
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич, Холиёров Парда Саъдуллаевич</i> КОРХОНАЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	108-124
<i>Payazov Murod Maksudovich</i> “O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI” AJDA YO'LOVCHI TASHISH TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH DAVR TALABI	125-131
<i>Юнусов Бегенч Мавланбердиевич</i> ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ РИВОЖЛАНИШИНИ БАШОРАТЛАШ, УЛАРНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ	132-143
<i>Qo'chqarov Baxtiyor Hoshimjanovich, Sayitbaev Shermirza Datkamirzaevich</i> KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI AYLANMA VOSITALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	144-151
<i>Мадрахимов Кахрамон Эгамберганович</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ СТРАТЕГИК УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	152-161
<i>Palvaniyazov Anvar Amatovich</i> MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHDA INVESTITSION SIYOSATNING AHAMIYATI	162-165
<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSIYALARINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH	166-172
<i>Raxmanova Rushana</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJI VA KADRLAR TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR	173-178
<i>Xayrullayev Shaxram Yunus o'g'li</i> SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA DINAMIKASI	179-186
<i>Qodirov Bahodir Tursunovich</i> “QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI”NING O'ZBEKISTON IJTIMOIIY-IQTISODIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI	187-192
<i>Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, G'oyibnazarov Muxammad Xamidbekovich</i> LIZING MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI MARKETING STRATEGIYALARINING AHAMIYATI	193-199
<i>Masharipova Durdona</i> RAQAMLI PLATFORMALARNING GLOBAL TASHQI SAVDOGA TA'SIRI: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR	200-206
<i>Нурмухамедова Барно Исмаиловна, Урунова Гульнара Чарикулиевна</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВНОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	207-213

<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna, Zakirov Asilbek Adilovich</i> KORPORATIV BOSHQARUV MEKANIZMLARI ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	214-218
---	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Ismoilov Maxamadixon</i> TALABALARDA FALSAFIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	219-223
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> INSON VA JAMIYAT O'ZARO ALOQALARI: MUVOZANAT VA RIVOJLANISH	224-228
<i>Раджапбоева Хуршида Мақсудовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ БАДИЙ-АДАБИЙ МЕРОСИДАГИ ЭСТЕТИК КЛИШЕНИНГ УНИКАЛ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	229-233
<i>Abdullayeva Marhabo Uskinbayevna</i> YUSUF XOS HOJIB "QUTADG'U BILIG" ASARIDA AXLOQ MASALASI.....	234-239
<i>Ризаев Илҳом</i> ТАРТИБ ВА ХАОС: ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ҲОЯЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ ТАДҚИҚИ	240-247
<i>Niyozova Nilufar</i> OQILONA TURMUSH SHAROITINI YARATISHDA OILANING O'RNI	248-252
<i>Usmonov Farrux</i> FAN ETIKASI TUSHUNCHASINING TIZIMLI TAHLILI	253-258
<i>Mirjavxarova Feruzaxon Usmonjonovna</i> AYOLLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOY, IQTISODIY VA MADANIY ASOSLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA	259-266
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MA'NAVIY VA G'OYAVIY MEKANIZMLAR	267-272
<i>Raxmankulov Farxod Raximkulovich</i> ISLOHOTLAR JARAYONIDA MULKDORLAR QATLAMINING MILLIY O'ZLIGINI ANGLASHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI	273-278
<i>Asatov Sodiq Safarovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA PRAGMATIK YONDASHUVLARNING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	279-284
<i>Yusupova Feruza Zoyirovna</i> AXLOQIY TAFAKKURNING TAKOMILASHUVIDA AXLOQIY IDEALGA BO'LGAN EHTIYOJ	285-290
<i>Aripova Zulfiyaxon Solijonovna</i> SINERGETIKANING FALSAFIY VA IJTIMOY DUNYOQARASHGA TA'SIRI	291-296
<i>Saodatov Alimardon Abduraxmonovich</i> YOSHLARDA TABIAT IFLOSLANISHINI OLDINI OLISH VA UNI ASRAB AVAYLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	297-302

<i>Matluba Abduqodirovna Abdalimova</i> FALSAFIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA ANALITIK VA KRITIK YONDASHUVLAR	303-307
<i>Safarova Tumaris Rustamkulovna</i> KOTIB CHALABIYNING SHARQ ILM-FAN TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI	308-312
<i>Турсунов Мухиддин Болтаевич</i> АФСОНАВИЙ ДУНЁҚАРАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УНИНГ ИНСОН ТАФАККУРИГА ТАЪСИРИ	313-316
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> XRISTIANLIK DININING KELIB CHIQISHI VA G'ARB DAVLATLARIGA TARQALISHI	317-326
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Karimova Ozodakhon Avazovna</i> LINGUOPRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A SOMATIC COMPONENT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	327-338
<i>Sayfiddinova Gulnoza</i> MILLIY UYG'ONISH DAVRI QO'QON ADABIY MUHITIDAGI AYRIM TURKUM SHE'RLARNING JANRIY XUSUSIYATLARI	339-344
<i>Abdullayev Ziyodbek Mansurovich</i> O'ZBEK VA NEMIS TILLARI ANTROPONIMIKASIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR: KONTRASTIV TAHLIL	345-352
<i>Otaboyeva Mazmuna Rahimovna</i> FE'LNING SEMANTIK VA GRAMMATIK KATEGORIYALARIDAGI DARAJALANISHI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA	353-359
<i>Алиева Эльвина, Темирова Озода</i> ПОВЕЛЕНИЯ И ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЖЕЛАНИЯ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ В. Ф. ХОДАСЕВИЧА	360-365
<i>Norqobilov Sanjar Rahmat o'g'li</i> BADIIY TARJIMADA LEKSIK-GRAMMATIK TRANSFORMATSIYALAR TADQIQI (JON GRINNING "THE FAULT IN OUR STARS" ROMANINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI MISOLIDA)	366-372
<i>Maxmudova Farangiz Muzaffar qizi</i> SAID AHMAD HAJVIYALARIDA YUKLAMALARNING AHAMIYATI	373-378
<i>Abdumajitov Xurshid Alisher o'g'li</i> MULOQOT VA MADANIYAT SHARHIDAGI SPORT TILI	379-382
<i>Rajabova Karomat Chorshanbi qizi</i> TURKOLOGIYADA SO'ZLASHUV USLUBIGA DOIR IZLANISHLAR	383-389
<i>Abdujalilova Ruxshona Abdug'afforzoda</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA JINOIY LINGVISTIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHIDA STILISTIK VOSITALARNING O'RNI	390-396
<i>Xasanova Kamila Baxtiyorovna</i> STUDYING ETHNOGRAPHIC VOCABULARY IN THE UZBEK LANGUAGE	397-401
<i>Бобаева Шахноза</i> ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В РЕЧИ	402-407

<i>Рузибаева Азиза Қаҳрамановна</i> АВАЗ ЎТАР ИЖОДИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАЪСИРИ	408-413
<i>Umurzakova Aygul Umarovna</i> ARAB TILSHUNOSLIGIDA ZIYORAT TURIZMI TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISH JARAYONI	414-418
<i>Sobirova Nodirabegim Murodjon qizi, Egamberdiyeva Sarvinoz Esonali qizi</i> STILISTIK FIGURALARNING TARJIMADAGI O'ZIGA XOSLIGI	419-423
<i>Xo'jamberdiyeva Gavhar Ilhom qizi</i> INGLIZ TILIDA "CHILD" KONSEPTINI AKS ETTIRUVCHI NOMINATSIYALAR	424-427
<i>Мирзаева Феруза Самижоновна</i> ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИДА АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ	428-433
<i>Badalbayeva Maloxat Yulchiyevna</i> TRANSLATION FEATURES OF EMERGENCY TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: A COMPARATIVE ANALYSIS	434-438
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI NEOLOGIZMLARNING YASALISH USULLARI VA QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI	439-444
<i>Po'latova Sarvinoz Botir qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ZIDDIYATLI KOMMUNIKATSIYANING LIGVISTIK EKSPERTIZASI	445-449
<i>Aripova Saodat Taxiroyvna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HIKOYALAR TARJIMASINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	450-453
<i>Azamatova Gulnoza</i> THE GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN THE GERMAN LANGUAGE	454-458
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Мухитдинова Фирюза</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ	459-465
<i>Imotniyozov Doniyorbek Baxtiyor o'g'li</i> MULKNI BEGONALASHTIRISH SHARTNOMALARIGA OID KONSEPTUAL YONDASHUVLAR	466-470
<i>Ёкубов Шухратжон Восиджон угли</i> ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК АВТОР И ИЗОБРЕТАТЕЛЬ: АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ИЗОБРЕТЕНИЙ, СОЗДАННЫХ ИИ, В РАМКАХ АВТОРСКОГО ПРАВА И ПАТЕНТНОГО ПРАВА	471-477
<i>Худайбердиева Мафтуна Зафар кизи</i> ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ДЕТЕЙ НА БЕСПЛАТНОЕ И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	478-483
<i>Begimov Rufat Musurmonovich</i> KONSTITUTSIYA – HUQUQ VA ERKINLIKLARIMIZ KAFOLATI	484-488
<i>Минойиддинов Абдурасул Баходирович</i> АЛИМЕНТ МАЖБУРИЯТЛАРНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	489-494

<i>Иброҳимов Азимжон Абдумумин угли</i> “ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛИК ҚОНУНЧИЛИГИДА КОРПОРАТИВ МУНОСАБАТЛАРГА ОИД ҚОИДАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВ”	495-500
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FUQAROLIK KODEKSINING YANGI TAHRIRI LOYIHASI BIRINCHI BO'LIM 6-BOBIDAGI KONSEPTUAL MASALALAR TAHLILI	501-507
<i>Ғайбуллаев Соҳибжон Ғайбуллаевич</i> ИЖАРА ШАРТНОМАСИГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ЁНДАШУВЛАР	508-514
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В ВЕБ-РАЗРАБОТКАХ	515-524
<i>Асадов Шаҳриддин Фаҳриддинович</i> РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА МАСЛАҲАТ ХИЗМАТЛАРИ КЎРСАТИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ	525-529
<i>Ганиев Нихолбек Валиевич</i> НОТИЖОРАТ КОРПОРАТИВ ТАШКИЛОТЛАР	530-536
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ortiqova Nargiza Akramovna</i> O'QUVCHILARDA TARBIYAVIY QADRIYATLAR MANBALARI VOSITASIDA UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYANI OSHIRISHGA QARATILGAN SAMARALI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR	537-541
<i>Jamalova Nargiza Ulug'bek qizi</i> PEDAGOGIKA VA GUMANITAR FANLARINING JAMIYATDA TA'LIMNING O'ZGARISHI VA RIVOJLANISHIDA TUTGAN O'RNI	542-547
<i>Norboyev Nabijon Narziqulovich</i> SHAHMAT O'YININING SHAXS INTELEKTUAL SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI	548-553
<i>Batirov Behzod Baratovich</i> FIZIKA TA'LIM MAZMUNINI TABAQALASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	554-559
<i>Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna</i> GENDER METODINING NAZARIY ASOSLARI	560-564
<i>Xalilov Lenar Shevketovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIGA INNOVATSION O'QITISH USULLARINING SAMARADORLIGI VA PEDAGOGIK SHAROITLARI	565-569
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR JISMONIY TARBIYASINING PEDAGOGIK SHARTLARI	570-575
<i>Ernazarov G'olibjon Ne'matovich</i> JISMONIY YUKLAMADAN CHARCHASH VA QAYTARILISH DAVRLARINING FIZIOLOGIYASI	576-580
<i>Xudaykulova Dilbarxon Zokirovna, Erkinova Dilshoda Sherali qizi</i> BOLALARDA TADQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK JARAYONNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	581-586

<i>Eshdavlatov Abdullo Boybo'ri o'g'li, Uralov Sardor Abdulla o'g'li</i> TALABALARNING VOLEYBOL MASHG'ULOTLARIDA TEXNIK TAYYORGARLIGI	587-593
<i>Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI TIL ELEMENTLARI ORQALI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	594-607
<i>Mirzaeva Kamola Uralovna</i> THE ROLE OF THE FAMILY INSTITUTE IN EDUCATING A PROFESSIONAL GENERATION	608-612
<i>Tursunboyeva Mukhlisa Anvar kizi</i> BILINGUALISM AS A PROMISING FORM IN CHILDREN'S EDUCATION	613-619
<i>Ҳақназарова Нулуфар Қуранбоевна</i> ТАЪЛИМ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ШАРОИТИДА ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ СТРУКТУРАВИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ТАЪМИНОТИ	620-625
<i>Sheraliyeva Shahnoza Usmanovna</i> INGLIZ TILIDA TALABALAR YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA TURLI YOZMA MATN NAMUNALARINI TAHLIL QILISHGA QARATILGAN MASHQLARNING AHAMIYATI	626-633
<i>Джанабаева Адина</i> ВОЗМОЖНОСТИ ЦИКЛА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ФОРМИРОВАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	634-641
<i>Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich</i> TALABALARNING JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA KUCH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH	642-646
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> QASHQADARYO VILOYATIDA PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI	647-651
<i>Садиев Валижон</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	652-657
<i>Pulatova Muhabbat Egamberdievna</i> UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARDA INNOVATSION KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI	658-663

Received: 10 November 2024
Accepted: 15 November 2024
Published: 25 November 2024

Article / Original Paper

THE ROLE OF KATIBA CHALABI IN THE DEVELOPMENT OF EASTERN SCIENCE

Safarova Tumaris Rustamkulovna,

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor

Tashkent State University of Economics

E-mail: tsafarova925@gmail.com

Abstract. This article provides information about the philosophical views of Kotib Chalabi, one of the leading scholars of the Ottoman Empire, who grew up in the 17th century. Kotib Chalabi was a highly qualified specialist in the field of psychic and religious sciences and was a scientific leader of his time. Also in the works of this scientist, the proof of the necessity and knowledge of God is analyzed in detail, which is an important topic of discussion in Islamic metaphysical thinking.

Key words: Marifatullah, metaphysics, Keshfuz-Zununun, divine qualities, divine actions, achieving happiness, achieving the highest happiness.

KOTIB CHALABIYNING SHARQ ILM-FAN TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNINI

Safarova Tumaris Rustamkulovna,

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

TDIU "Ijtimoiy fanlar" kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada XVII asrda yetishib chiqqan Usmonli imperiyasining yetakchi olimlaridan biri Kotib Chalabiyning falsafiy qarashlari to'g'risida ma'lumotlar bayon etilgan. Kotib Chalabiy ham aqliy va diniy ilmlarda yuqori malakali, ham o'z davrining ilmiy rahbari edi. Shuningdek, mazkur olim asarlarida Islom metafizik tafakkurida muhim muhokama mavzusi bo'lgan Allohning zarurligi va ilmi isboti batafsil tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Ma'rifatulloh, metafizika, Keshfū'z-zununun, ilohiy sifatlar, ilohiy amallar, baxtga erishish, oliy saodatga erishish.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI9Y2024N45>

Kirish. XVII-XVIII asrlarda Usmoniylar imperiyasida ijod etgan mutafakkirlar beqiyos ilmiy xazina yaratdilar va ularning durdona meroslari, boy ijodi, ilmiy va falsafiy fikrlari bugungi kunda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Turli xil sohadagi olimlar, buyuk faylasuf va allomalarning asarlari jahon sivilizatsiyasining oltin xazinasidan munosib o'rin olgan, jahon fani va madaniyati tarixida o'chmas iz qoldirgan. Mutafakkirlarining ijodini tadqiq etgan olimlarning ilmiy tadqiqotlarida bu o'z ifodasini topgan.

Ma'lumki, Usmoniylar ilm-fani va madaniyati Sharq olamida yangi falsafiy va ilmiy bilimlarning rivojlanishida alohida ahamiyat kasb etadi. Bu yerdan chiqqan buyuk allomalar va

mutafakkirlar turli xil sohadagi fanlarning shakllanishi va rivojlanishiga katta hissa qo'shdilar. Jumladan, ularning ilmiy meroslarida zamonaviy ilmiy texnologiyalarning asosi bo'lgan bilimlar integratsiyasi, fanlararo yondashuv namunalarini juda ko'plab ko'rishimiz mumkin[1; 265-b].

Albatta bu kabi ilmiy yutuqlar, fan sohasidagi muvaffaqiyatlar, mamlakatning iqtisodi, ijtimoiy hayoti bilan birgalikda ilm-fan sohasiga ham o'z ta'sirini o'tkazdi.

Har bir davrda bo'lgani kabi, bu davrda ham ilm-fanning yetuk darg'alari yetishib chiqdi. Mana shu kabi olimlardan biri, Kotib Chalabiy – Hoji Xalifa (asli ismi Mustafo ibn Abdulloh; 1609, Istanbul — 1657.24.7) – turk geografi, tarixchi, faylasufi. Yevropada Hoji Xalifa taxallusi bilan mashhur bo'lgan. Dastlabki ilmni otasi Iso Xalifa al-Qrimiydan olgan. Keyinchalik boshqa olimlardan tarix, ilmi nujum, geografiya va matematika fanlarini o'zlashtirgan. 1622-yildan saroyda kotiblik qilgan. 1627-1635-yillarda harbiy yurishlarda qatnashgan. 1643-yildan saroyda munosib ishlari bilan shug'ullangan[2; 151-b].

Kotib Chalabiyning ta'kidlashicha, insonning o'rganishga bo'lgan istagi bor. Unga ko'ra insonda mavjud bo'lgan bu bilimga intilish unga aqli bilan bilim olishga imkon beradi. Inson olgan bilimi bilan metafizik haqiqatlarni idrok etishi va oliy saodatga erishish yo'llarini o'rganishi mumkin. Shunday qilib, Ma'rifatulloh haqida bilim olish mumkin.

Kotib Chalabiyning fikricha, Ma'rifatulloh inson erisha oladigan eng yuqori darajadir.

Bu yuqori darajadagi bilimdir. Mutafakkir bu yuksak bilim darajasiga faqat metafizika ilmi orqali erishadi. Uning ta'kidlashicha, bu o'rganish orqali amalga oshishi mumkin. Chunki metafizika ilmi ham Xudo, ham borliq va birlik, ilohiy sifatlar va ilohiy amallar haqidagi bilimlarni qanday olish mumkinligi va inson unda abadiy baxtning maqsadi hamda bu baxtga qanday erishish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. Chalabiy islom tafakkuri an'analari, ayniqsa, taraqqiyparvarlik davrida mustaqil o'rin tutadi. Risolalar tuzish orqali kosmopolit teologiya-falsafa masalasiga aylandi. U Ma'rifatulloh ilmiga erishish uchun ikki xil usul ilgari surilganini aytdi. Bu usullardan biri – xulosa chiqarish; Ikkinchisi — kashfiyot va kuzatish. Uning so'zlariga ko'ra, ikkita yo'l bor bo'lsa-da, garchi ular bir-biridan farqli bo'lsa ham, ikkala yo'l ham bir haqiqatga olib boradi [1; 266-b].

Chunki bu yo'llarning biridan harakatlanib, ikkinchisiga erishish mumkin. Aftidan bir-biridan farq qiladigan har ikki yo'lning yo'lovchilari xuddi ikki dengiz uchrashadigan joy, ya'ni bu yo'llar orqali bir xil haqiqatga erishish mumkin. Shuning uchun Kotib Chalabiy ikkala yo'l ham bir-birini to'ldiradi, deydi. Shuningdek, fikrlash va ikkala usulni birgalikda qo'llash orqali inson Xudoni tushunishi mumkin, ya'ni Chalabiy ta'biri bilan aytganda Xudoni tanib olishini bildiradi. Shu nuqtai nazardan, Kotib Chalabiy tadqiqotda aytib o'tgan ma'rifatullohga olib keladigan ikkita usulga oid sharhlar, hissalar va tanqidlar batafsil bayon etilgan [2; 151-b].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Kotib Chalabiy tarixiy “Taqqim ut-tavorix” (“Tarixlar taqqimi”), dengiz janglari tarixi to'g'risida “Tuhfat ul-kibor fi asfor il-bihor” (“Dengiz yurishlari haqida ulug'larga tuhfa”), tarixiy-geografik “Jahonnamo” (“Jahon ko'zgusi”), bibliografik “Kashf uz-zunun” hamda moliya masalalariga oid asarlar muallifi hisoblanadi. “Jahonnamo” to'plamida boshqa xalqlar tarixi, etnografiyasi, geografiyasi, shuningdek, topografiya va toponimikaga oid qiziqarli ma'lumotlar berilgan. Muallif bu asarni yozishda Sharq olimlarining bizgacha yetib kelmagan ko'pgina asarlaridan foydalangan. Asarda hozirgi O'rta Osiyo hududiga qariyb 2 bob ajratilgan. Unda O'rta Osiyo geografiyasi, xalqlarining

tarixiga oid ma'lumotlar bor. "Jahonnamo"da u birinchi bo'lib yevropalik va Sharq olimlarining mamlakatlar haqidagi ma'lumotlarini qiyoslagan [7].

"Tarih-i Frengiy tarjiması" asari 1548-yilda Parijda nashr etilgan Iogann Karionning yilnomasi tarjiması hisoblanadi. Kotib Chalabiy uni fransuz dinini qabul qilgan Mehmed Ixlosiy yordamida tarjima qilgan. Tarjimon o'zining asl tarixi uchun manba sifatida tarjima qilgan ushbu kitobga boshqa asarlardan ba'zi qo'shimchalar kiritib, Sulaymon alayhissalom va musulmonlarning Ispaniyadan quvg'in qilinishini ham tilga olgan. Asarning yagona qo'lyozma nusxasi Koniya Izzet Koyunog'lu kutubxonasida.

Shuningdek, yana bir asari – Takvîmü't-tevarih. Bu Odam Atodan boshlangan va 1648 yilgacha bo'lgan voqealarning o'ziga xos xronologik jadvalidir, shu jumladan muallifning arabcha Fezleke asarida Kotib Chalabiy ikki oyda yozganini aytgan asar, keyinchalik chet tillarga ham tarjima qilingan. Asar Mutefferika bosmaxonasida bosilgan (1146), Ali Suavi esa bu asarni eslatma va qo'shimchalar bilan nashr ettirgan (Parij 1291).

U o'z davrining rivojlanishlaridan xabardor odam. U o'z asarlarida Allohning borligi va birligini isbotlash, ilohiy sifatlar va shunga o'xshash mavzular haqida gapiradi.

Muhokama. Kotib Chalabiy Usmonlilar imperiyasining XVII asrida o'sgan taniqli shaxs. U yetuk olimlardan biridir. U mumtoz madrasa ta'limini olmagan bo'lsa ham, ko'plab aqliy va diniy ilmlardan xabardor. Bundan tashqari, o'sha davrda G'arb dunyosida ilmiy tadqiqotlarda o'zi ishtirok etgan, Islom ilmlaridagi o'zgarishlardan xabardor bo'lgan Kotib Chalabiy, u an'anani qayta tiklashga harakat qildi. Aslini olganda, uning bu kabi maqsadlarini amalga oshirishini uning "Keshfü'z-zununun" nomli asarida ko'rish mumkin. Chunki yuqorida tilga olingan asarda ham aqliy, ham diniy ilmlarda qanchalik malakali ekani va islom ilmi va tafakkuri merosini qanday namoyon etishi haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Darhaqiqat, mutafakkirning Keshfü'z-zunun nomli asaridan olgan tajribasi ushbu davrgacha yozilgan ko'plab tarix va biografiya asarlarini o'rganganidan dalolat beradi.

Kâtip Chalabiy insonning ilm sohasi bor narsa, ya'ni Xudo va uning borligini ta'kidlaydi. Unda dunyodan tashqarida yaratilgan mavjudotlar borligi aytiladi. Shu nuqtai nazardan, insonlar uchun Ilmning eng oliy darajasi Ma'rifatulloh ekanligini ta'kidlaydi. Chunki Chalabiy o'zining "Mizanu'l-hakk", "Keshfü'z-zununun", "Sullemü'l-vusul" kabi asarlarida insonning yuksak qadriyatlarini ta'riflaydi. Baxtga erishish – mavjud narsalar va ayniqsa, Alloh taolo haqidagi bilimlar haqida ma'lumot olishdir. Uning ta'kidlashicha, buning imkoni bor. Shu nuqtai nazardan, u Ma'rifatullohga ikki yo'l bilan erishish mumkinligini aytadi [4; 870-b].

Agar bu ikki usul bo'lsa ular, shuningdek, metafizika bilimlarini olish uchun ishlatiladigan usullardir. Chalabiy, Keshfü'z-zunun Ibn Sino avvalroq "Ilm-i ilohiy" maqolasida ta'kidlaganidek, metafizika ilm mavzusiga to'xtalib o'tadi. Uning fikricha, metafizika fan sifatida mavjud narsalarni ularning mavjudligidan boshlab tekshiradi.

Shunga ko'ra:

- metafizika ilohiy ilm, chunki u ilm va borliqni qamrab oladi;
- universal bilim yordamida mavjud universalliklarni qamrab oladi;
- materiya va moddiy narsalardan tashqari tekshirish imkoniyatini beradi [3; 174-b].

Kotib Chalabiy tilga olgan metafizika ilmi besh bo'limga ega ekanligini ta'kidlaydi. bu besh bo'lim;

1. mavjudlik, mohiyat, birlik, ko'plik, zarur, mumkin, kattalik;
2. ilm asoslari;

3. Allohning mavjudligi va birligining isbotiga oid dalillar, ilohiy sifatlar;
4. aqllar, qalblar, Farishtalar, jinlar va shaytonlar kabi mavhum mavjudotlar va ularning haqiqatini isbotlash;
5. bu o'limdan keyin inson ruhining holati haqida [5; 313-320-b].

Shuning uchun, Kotib Chalabiy, o'zidan oldingi mutafakkirlarga murojaat qilib, metafizika sarlavhalaridan biri, ehtimol, eng muhimi, Xudoning mavjudligi va zarurligini tekshirish va buni isbotlash ekanligini bildiradi. Chalabiy metafizika ilmini o'rganish inson uchun majburiy ehtiyoj, deb hisoblaydi. Ana shu ehtiyoj tufayli bu fanda turli yo'llar borligini eslatib o'tadi. Aslini olganda, u metafizika fanini tadqiqot va tekshirish orqali tushunishni maqsad qilgan. Uning aytishicha, buni istaganlar tadqiqotchi hakamlardir.

Chunki metafizika fani nuqtai nazaridan qaralganda, albatta, bu borada vakolatli hisoblangan Aristotel va Avitsennaga murojaat qilish o'rinlidir; (I) aniq dalil bo'lgan joyda xulosa chiqarish; (II) ruhni tozalash usuli orqali erishilgan kashfiyot u metafizika faniga kuzatish shaklida ikki yo'l borligini ta'kidlaydi. Chunki, uning fikricha, Ma'rifatullohga faqat shu ikki usul orqali erishish mumkin. Ushbu ikki usuldan biridan, fikrlash yo'li yoki nazariy ilm (tarikatu'l-istidlol), ikkinchisidan, bu ruhiy kashfiyot yoki tasavvuf tajribasi (tarikatü'l-mushahede) sifatida tilga olinadi.

Bu ikki omil Kotib Chalabiy tilga olgan bilim yoki haqiqatga olib keladi. Bu usul – O'rta asrlarda ko'plab mutafakkirlar tomonidan ifodalangan masala. Darhaqiqat, bu davrning yetakchi mutafakkiri Fahriddin er-Roziy (vaf. 606/1210), u "el-Metalibu'l-Aliye" nomli asarida Ma'rifatullohga olib boradigan ikki yo'lni batafsil bayon qiladi [4; 871-b]. Bu yo'llardan biri tafakkur va tafakkur tarafdorlari (ashobun-nazar ve'l- istidlol); Ikkinchisi esa zohidlik va kurash tarafdorlar (ve'l-mujohid) yo'li.

Roziy, xulosa chiqarish yo'li metafizik faylasuflarga tegishlidir deb aytib o'tgan. Aslini olganda, uning fikricha, bu yo'l o'z mohiyati bilan zaruriy mavjudligini isbotlaydi. Uning aytishicha, ikkinchi yo'l zohidlik tarafdorlarining usulidir. Roziy bu yo'lni birinchi yo'lga nisbatan qiziqarli, zavqli, kuchli, mustahkam va hukmronroq deb biladi. Uning so'zlariga ko'ra, bu yo'lni tanlagan kishi qalbini to'liq anglab yetadi. U Allohni zikr qilish bilan band bo'ladi, Undan boshqa hamma narsani qalbidan olib tashlaydi va natijada u yuksak nurlar va ilohiy sirlarga ega bo'lish imkoniyatini qo'lga kiritadi [5; 313-320-b].

Natijalar. Peripatetik faylasuflar islom tafakkurida falsafa/donolik fanlarini eng oliy fan sifatida qabul qilgan. Kotib Chalabiy ta'kidlaganidek, muhimlar mavjud Yana bir bahs – Allohni bilish imkoniyati masalasidir. Peripatetik faylasuflar tomonidan "Xudoni bilish" ratsionalizm falsafasida "ma'lumdan noma'lumga erishish" deb ta'riflanadi. Binobarin, boshqacha qilib aytganda, Xudoning borligini isbotlash masalasiga metafizik ilmlar orqali murojaat qilish mumkin. Uning haqiqatini qachon bilish mumkin, bu munozarali masala xosdir [6].

Kerakli narsani zarur deb bilish uning haqiqatini bilishni bildiradi. Binobarin, Ibn Sino falsafasiga ko'ra, inson zarur bo'lsa-da, garchi Xudoning mavjudligi haqida ba'zi isbot usullarini ishlab chiqargan bo'lsa ham, Uning haqiqatini borligicha bilish mumkin emasdek tuyuladi. Chunki inson U isbotlash usuli orqali olgan nazariy bilimlari o'zining aqliy chegarasida bo'ladi. Chunki Inson o'zining aqliy kuchi chegarasida oladigan bilim Xudoning haqiqati bilan bir xildir, deb xulosa qilish noto'g'ri bo'lishi mumkin.

Kotib Chalabiy, peripatetik mutafakkirlar bilan birga, Allohni bilish imkoniyati masalasida u nazar va xulosa usulini qo'llagan dinshunos olimlarga ham murojaat qiladi. Unga

ko'ra Ilohiyot olimlari rivoyat asosida Allohni bilish imkoniyati masalasiga e'tibor qaratadilar. Aslini olganda, faylasuflar Xudoni bilish imkoniyatini muhokama qilganda, teologik ulamolar bu ilmning majburiy yoki aniq bilim ekanligi borasida ixtilof qiladilar. Islom tafakkuri an'analarida ba'zi olimlar insonni ta'kidlaydilar. Uning Xudoni bilishi tabiiy ekanligini aytish bilan birga, ulardan ba'zilar aqlga, ya'ni ratsional xulosaga asoslanadi. Ular Xudoni yomon qalban yoki g'ayri oddiy yo'l bilan bilish mumkinligini da'vo qilishdi [7].

Xulosa. Uning asarlarida ilgari surilgan mulohazalar va hissalar tekshirilsa, Kotib Chalabiyning o'z tafakkuridagi ilmiy bilimlar haqidagi bilimi diqqatga sazovordir. Xulosa Kotib Chalabiyning fikricha, inson uchun eng oliy baxt – Ma'rifatulloh, boshqacha qilib aytganda, Xudoni bilishdir. Xudoni bilish, Uning hamma ilmlarini bilish, U hamma narsani eng mukammal tarzda yaratgan va Undan chiqadigan amallarda hech qanday nuqson yo'q. Bu shuni anglatadiki, bu yo'lda hech qanday kamchilik yoki nuqson bo'lishi mumkin emas.

Umuman olganda, Kotib Chalabiyning ilmiy qarashari va nazariyalariga e'tibor beradigan bo'lsak, u o'z asarlarida Ma'rifatullohga erishish, ya'ni Allohni tanishni – eng oliy baxt sifatida ko'radi. Va bu maqsadga erishishda insonlarga metafizika ilmi yordam berishini ta'kidlab o'tgan. Shuningdek, u o'z qarashlarini yoritishda, Arastu va Ibn Sinoning metafizikaga oid ilmlarini o'zlashtirganligini ham ko'rish mumkin.

Kotib Chalabiy asosan bibliograf olim bo'lishiga qaramay, din, ilohiyot, tarix, geografiya ilmiga oid bir qancha asarlar yozganini ko'rib o'tdik. Mazkur asarlar albatta, hozirgi kunda ham alohida ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Kotib Chalabiy mehnatkash, yaxshi xulqli, kam gapiradigan, ko'p yozadigan obro'li shaxs sifatida tanilgan. U arab va fors tillarini, lotin tillarini ham bilardi. U Usmonlilar saltanatida G'arb ilmlariga juda qiziqqan va bu fanlarni Sharq ilmlari bilan qiyoslagan va sintez qilgan birinchi turk olimlaridandir. 2009-yil YuNESKO tomonidan uning tavalludining 400 yilligi munosabati bilan Kotib Chalabiy yili deb e'lon qilindi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Bilal Yurtoğlu, Kâtip Çelebi (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009), 310; a. mlf., "XVII. Yüzyılda Bir İsrâkî: Kâtip Çelebi'nin Bilim Anlayışı", Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi, ed. Bekir KarlığaMustafa Kaçar (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 265.
2. Bedi N. Şehsuvaroğlu (ed.), Kâtip Çelebi (Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 151.
3. Cahid Şenel, "İbnü'l-Ekfânî'nin İrşâdü'l-kâsıd'da İlimler Sınıflaması", İlimleri Sınıflamak İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi, ed. Mustakim Arıcı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 211; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, 1/174.
4. Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, 2/566. Krş. İbn Haldun, Mukaddime, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 2/870.
5. Taşköprîzâde, Miftâhu's-sa'âde ve Misbâhu's-siyâde fî mevzû'atî'l-ulûm, nşr. K. Kâmil Bekrî-A. Ebunnûr (Kahire: y.y., 1968), 1/313-320.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).